

hanem mert szerette
amikor figyelmeztették a költészetére
csak legyintett mint Rimbaud annak idején
„mélységes meggyőződésem
a költészet nagyon jól meglesz nélkülem
a feleségem nem”

VAS ISTVÁN LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Közzéteszi Monostory Klára

Kassák Lajosné Simon Jolán – lányának, Etinek

[Budapest, 1929–1930]

Kedves Eti Lányom.

Vas István telefonált, hogy végre hírt kapott felőled. Mondja, hogy kiestél.

Kétségbeesésed az első pillanatokban teljesen megértem. De meg vagyok győződve róla, hogy ki fogod heverni ezt a kis „rázkódtatást”. Végére az ilyesmi nem tolhat el téged a te pályádon ide vagy oda, pláne, nem téríthet le erről a pályáról! Sokkal erősebbnek és szívósabbnak ismerlek, hogysem egy pillanatilag is kételkedhetnék a te szilárd kitartásodban. Ne felejtse el, hogy mikor megindultál, már számoltál az akadályokkal, gátlásokkal és az emberek komisz közömbösségével. De hiszen így van ez az egész vonalon! Olvasd el végre Jászai Mari könyvét, ott látni fogod, mit verekedett ő, aki európai viszonylatban is a legnagyobbak közé számított, mennyit küzdött és hány-szor visszadobott, és mégsem engedte legyűrni magát, mert az a belső kényszer, a ráhivatottság tartotta ott és vitte tovább azon a pályán, amin, mint kis senki minden-cselédlány megindult. De itt van Csontos, akit kényszerültek az ellenségei is tudomásul venni, és mégis hetekig folyt e télen vita arról, hogy ő kapja-e meg azt a bizonyos színészeti díjat! Otromba sértés volt ez órá nézve, de a művészi pálya úgy látszik minden területen ilyen nehéz, ilyen keserűen fájdalmas. Látod, 7 éve osztanak Baumgarten-díjat, és már mindenféle nimandnak adtak, de a Tatát még egyszer sem érdemesítették a díjra. És ő dolgozik tovább, talán szigorúbb mértékkel magával szemben, mint a megjutalmazottak. Nem vigasztalni akarlak, mert neked erre semmi szükséged. Te tehetséges vagy, és ez a te pályádon csak egy kis incidens szabad hogy legyen.

Véleményem az, és a Tata is azt mondja, hogy maradj ott végig, nézz meg mindent, beszélj, akivel csak lehet, és úgy jöjj haza. Gertrud Krausnak föltétlenül mutasd meg a táncaid, de ha lehet, másoknak is.

Ha hazajössz, próbálj Kadosával komolyan dolgozni, azt hiszem, az lesz a legeredményesebb és megnyugtatóbb.

Csókolunk mindnyájan

szerető mamád

Sok csók Piritől

Kedves *Etti*, körülbelül az a véleményem a dolgokról, mint az Anyádnak. Mit jelent az, hogy nem engednek föllépni? Ha úgy érzed, igazuk van a kritikában, akkor iparkodj a magad *útján és módján* még jobban megerősödni, ha pedig úgy érzed, nincs igazuk – akkor csak az anyagi kiadásokért kár. Hogy mit szólnak majd itthon az ügyhöz? Ezeket butáknak és rosszindulatúaknak tartod, ne érdekeljen hát a véleményük. Nyisd ki jól a szemed, és nézz meg mindent. Talán ebben így megtalálod a saját igazságodat. Szervusz

Tata

Kassák Lajosné Simon Jolán (1885–1938) – szavalóművésznő. – *Nagy Etel* (1907–1939) – táncosnő, Kassák Lajos mostohalánya, Vas István első felesége. – A levelet Simon Jolán Bécsbe írja, ahol leánya *Gertrud Kraus* osztrák táncosnőnél táncot, mozdulatművészetet tanul. – *Tata* – Kassák Lajos. – *Kadosa Pál* (1903–1983) – zeneszerző, zongoraművész, tanár.

Kassák Lajos – Vas Istvánnak

Kedves Vas István

megkaptam a könyveket, nagyon köszönöm. A kisebbet [sic!] már el is olvastam. Örülök neki, hogy ilyen szépen ír Etiről. Valóban nagyszerű ember volt, megérdemli a gazdag és megbecsülő emlékezést. Amit utolsó napjairól, óráiról olvastam, nagyon mélyen érintett, és gondoltam, mi, született szegényemberek végül is vagy öngyilkosok leszünk, vagy börtönbe csuknak bennünket, vagy megtérünk Istenhez, akiben nem hiszünk, de akinek a kegyelmét nagyon igényelnénk.

No mindegy. Hiábavaló lenne még ilyesmik felett is keseregni.

Piroska rajzai friss lendületű érdekes dolgok. Külön is üdvözlöm értük

Jókívánságokkal köszönti

Kassák Lajos

1957. VI. 27.

Az ELVESZETT OTTHONOK-ra utal.

Vas István – Kassák Lajosnak

Budapest, 1962. július 20.

Kedves Uram!

Annyira megdöbbenett, amit hétfőn mondott, hogy hirtelenében nem is tudtam rá mit válaszolni, és azt hiszem, csak ostobán makogtam. De aztán, amikor hazamentem, megnéztem a szóbanforgó helyeket, és elámultam és elcsüggedtem, hogy azt lehetett kiolvasni belőlük, amit Maga érzett. Én azt hittem, hogy amikor azt írtam: csodálom, hogy Maga az én zsenyéimben meglátta a tehetséget s azt, ami megkülönbözteti őket az akkori hasonló stílusban írt átlagelméművektől, ezzel nyilvánvalóan a legnagyobb elismeréssel adóztam a Maga kritikusai és szerkesztői szemének – de sőt egy kicsit és közvetve a magam tehetségének is.

Persze lefesthetném pályámat úgy is, hogy az a Maga első felfedezésétől Déryn át (mert azért ő is csak-csak elismert) és Babbitson és Kosztolányin át egészen a – nem is tudom, kit mondjak – mondjuk a Kossuth-díjamig egyetlen diadalmenet volt; és minél szembeszökőbb magasztalnám felfedezőim és méltánylóim kritikusi zsenialitását, annál égbenyúlóbb emlékművet állítanék saját tehetségemnek; viszont mennél töretlenebbül volnék meggyőződve saját lángelmémről, annál több fény háramlana vissza e lángelme méltánylóira – de hát mindez nem felel meg sem az ízlésemnek, sem az igazságnak, amely sohasem ilyen egyszerű.

Kedves Uram, tudom, hogy, mint már említettem, hazai olvasóközönségünk nem nagyon fogékony az iróniára; a Maga művészete és gondolkodásmódja pedig olyan természetű, hogy éppen erényeinél fogva nemigen jut hely benne az iróniának. De hát én kénytelen vagyok élni vele, mert ez egyik legerősebb oldalam, a tetejébe meg ebben a munkámban a továbbiak folyamán majd olyan nemzeti, párt- és magántabukat kell érintenem, hogy csak az irónia segítségével remélhetek egéruat közöttük. De higgye el, és írásom visszhangjából is azt látom, hogy – irónia ide, irónia oda – olyan portrét sikerült Magáról felvázolnom, amely a legméltánylóbbak és – hogy ezúttal én se legyek szerény – a legmaradandóbbak közé tartozik, amit a szép, de nehéz témáról eddig festettek. És, ha egy kicsit megértően olvasta ezt a furcsa műfajú írásomat, lehetetlen észre nem vennie, hogy az én iróniám csak akkor tud kegyetlen lenni, ha saját magamra vonatkozik.

Mindezt csak azért tartom fontosnak megírni, mert hiszen kettőnk kapcsolata nem volt mindvégig zavartalan, és e különbözetek egy része jóformán irodalomtörténeti érvénnyel is, írásban lecsapódott, s azonkívül közvetlenül is érintette lírámat és fejlődésemet, tehát a továbbiakban – de nem a következő folytatásokban – majd nem kerülhetem el, hogy ne érintsem őket. Természetesen ezt is a Maga iránti legnagyobb megértéssel és tisztelettel és magam iránti kíméletlenséggel fogom leírni – sajnos azonban azt hiszem, ezzel kapcsolatban mégsem számíthatok majd a Maga tetszésére. De kár volna, ha az eddigiekben és a közvetlenül következőkben nem venné észre azt a nyilvánvaló hálát és feltétlen elismerést, amellyel a Maga szerepét életemben és költői világképemben érzékeltetni próbáltam.

Klárinak pedig kezét csókolom, és kérem, mondja meg neki, hogy igaza volt, ha „kettős hangokat” hallott ki szövegemből – de hát az én zeném polifon zene – ha szabad egyáltalában a „zene” szót használni ilyen prózai művel kapcsolatban –, s akkor pedig nem a különálló hangokra kell figyelni, hanem a dallamra. Ennek a dallamnak a folyamatossága persze csak az egészből válik nyilvánvalóvá, és igazában nem is volna szabad ilyen művet részletekben megjelentetni. De hát ember legyen az, aki ellenállna a kísértésnek, hogy hajlandók folytatásokban közölni (ameddig hajlandók).

Még valamit: meglepetésemben elfelejtettem említeni, hogy legutóbbi verse az *ÉS*-ben a legjobbakká közé tartozik, azt hiszem, amit talán évtizedek óta írt – a szó minden értelmében és lehetőségében nagy vers. Hadd pótoljam most ezt a mulasztásomat, s örüljek egyúttal, hogy a vers hangulata és őszinte érzésvilága gyakorlatilag túlzottnak bizonyult s ilyen jó egészségből és fiatalos külsővel láthattam viszont legutóbb.

Nagy tisztelettel üdvözlí

igaz híve
Vas István

Kassák Lajos – Vas Istvánnak

Kedves Vas István

bocsássa meg, hogy nem urazom, de régi rossz szokásom, hogy akinek levelet küldök, egész nevén szólítom meg. Ami pedig a levelét illeti, alig tudok valamit is hozzászólni. Mi is történt azon a bizonyos estén? A maga ironizáló írásához én is hozzátettem három ironizáló mondatot. Nem haragból, csupán mivel egy ironizáló társaság közepén álltam, és így alkalom adódott rá. Különben megnéztem első írásait, amiket a *Munkában* közöltem, és egyáltalában ma sem tartom azokat nevetséges zsengeknek. Nem remekművek (ilyesmit annak idején sem mondtam róluk), de képlátásban, szóbőségben, mondatszerkesztésben ironizálás nélkül is megállták helyüket egy nem akadémikus szerkesztvény hasábjain. Szóval nem kell holmi baklövés, mellétalálásom miatt szégyenkezni. S hogy a következő írásaiban is megemlékszik majd rólam ironizálva, tegye meg, joga van hozzá, de engedje majd meg, hogy én is fűzhessek hozzá néhány ironizáló mondatot – esetleg. Csak ennyit tudok levelére válaszolni, különben minden rendben van.

Piroskát, szokás szerint, megcsókolnám, ha most mellettem lenne.

Mindkettőjüket szívélyesen üdvözlöm

Kassák Lajos

1962. VII. 22.

Karinthy Gábor – Vas Istvánné Nagy Etelnek

Kedves Eti!

Ígértem, hogy levelet fog kapni tőlem, mégpedig „levelet a tánchról”. Íme! Már pár nap előtt, mikor érdekes beszélgetésünket lefolytattuk Lesznaiéknál, említettem, hogy szakszerűen egyáltalában nem értek a tánchoz. Összes hozzászólásaim e tárgyhoz csak intuitív jellegűek lehetnek vagy líraiak. Ha érdeklík ilyen hozzászólások is, kérem, hallgasson meg.

Abban már akkor este is megállapodtunk, hogy a tánc megfoghatóan és plasztikusan, mi így mondtuk, *testileg* fejezi ki az elvontat. Témákat táncolunk el, például a Szépséget, Jóságot, Akaratot.

Honnan származott a tánc? Hogyan született meg? Ki tette vajon az első tánclépést? Feltételezem, hogy már az őskorban is volt tánc. Bizonyos, hogy eleinte csak vallási szertartásoknál alkalmazták a táncot. S először vad volt, csupa ugrás, rugdalózás, forgás, s kiáltásokkal is kísérték... Aztán finomult. Ahogy összetettebb érzéseket kezdett kifejezni, ahogy az ember lelkivilága, gondolatköre, indulatvilága fejlődött, ehhez a fejlődéshez idomult a tánc is. S ha az ugrások, szökkenések meg is maradtak, át meg át lettek szöve lágýabb hajlongásokkal, kar- és kézmozdulatokkal.

Különben a kifejelett, mai tánc is vissza-visszatér olykor az őskori tánchoz. Bele-belefon egy-egy „artikulálatlan mozdulatot” (így tudnám a legmegfelelőbben kifejezni) a saját kecsességébe, kész és érett ritmikájába. Sőt, azt hiszem, a legnagyobb, a legtehetségesebb táncmozgások mindig valamennyire emlékeztetnek az őskori táncra.

A táncmozgásokat épülethez hasonlítanám. Emeletei vannak, mint egy palotának... Az épület alapja a témát bevezető mozdulatok; az első emelet, mikor már kezd kialakulni, egyé állani előttünk a mondanivaló; a második emeletnél már világosan

látjuk; s a többi emeletek most már csak alaposabb kifejezést, így mondhatnám: precizírozást jelentenek... Persze tudom, éppen ez a precizírozás a leglényegesebb része a táncnak. S a befejezés: a palota tetején a torony, a tánc point-je: a végző mozdulat, némely táncnál földre borulás, arca esés, vagy ellenkezőleg: a levegőbe való felmagasodás.

Vannak táncok, oly könnyűek és libegőek csaknem, mint a virágok szirmáról lefoszló rostok, melyek a levegőn át szállanak... Ezek *szellemesek, érzelmesek* vagy *mechanikusak*. A szót itt nem rossz értelmében használom. Azt mondom: mechanikus, nem: mechanizált... Olyan tökéletes, olyan egyszerű és könnyű tánc, mint mikor egy gép, egy pompásan megkonstruált szerkezet forog. Bizonyára látott már kényesen olajozott, bonyolult gépeket működésben. Ilyesmire gondolok...

Lehet-e csak lábbal vagy csak kézzel táncolni? Azt hiszem, keleten szoktak néha szertartásoknál, ősi rítusok alkalmával úgy táncolni, hogy csak kezük fejét vagy felső karjukat mozgatják, vagy pedig csak lábukat. Mindenesetre egészen másféle hatást tesz ránk az ilyen tánc, mint az, melynél az egész test igénybe van véve.

Táncal lehetne beszélgetni... Ezt úgy értem, hogy lehetne készíteni akár egy tánc-ábécét, ahol minden betűnek egy-egy táncmozdulat felel meg. (Talán olvasta apám *Utazás Faramidóba* című könyvét, ott zenével beszélnek az emberek.)

Most pedig képzelje el a következőt: (vagy talán volt is ilyen kísérlet már?) valaki kiáll, végigmond egy verset, s közben a vers tárgyának, gondolati s érzelmi tartalmának, ritmikai hátterének pontosan megfelelő zenével és táncsal kísérik. Azt hiszem, teljes összetanulás s egybeillesztés után rendkívül szép és értékes productióban lenne részünk.

A tánc közvetlen szó a lélekhez... Éppen, mert az érzékeken át szól hozzánk, *éppen azért* közvetlen. Aki a szellemen keresztül akar a szellemhez szólni, voltaképpen kerülő úton jut el hozzá. Mert, ahogy a múltkor megállapodtunk, a lelket testtel, a testet lélekkel kell kifejeznünk és megértetnünk. A tánc tehát a legegyszerűbb utat választja: a lelket kizárólag a testen át fejezi ki.

A tánc álom és ébrenlét között valami.

A tánc az Igazság keresése, mint minden művészet.

A tánc olyan is lehet, mint mikor a bor forr és sutorog...

Lehetne-e vagy volt-e tánc, amelynek tárgya maga a tánc? Úgy értem: A Tánc. Mert például a Versről, ez létezik.

A tánc a lélek füstje.

A költészet és a tánc között sok kapcsolatot érzek... Többször rajtakaptam magam versírás közben, hogy egy-egy sorommal, mondatommal, szavammal mozdulatokat akarok kifejezni... S éppen a leginspiráltabb verseknél éreztem ezt leginkább, sőt ilyen esetekben maga a vízió mindig mozgásokban, ívelésekben, *tánc-szerűen* jelentkezett.

S itt igen érdekes ponthoz érkeztünk. A táncnak ez a mély összefüggése magával az ihlettel, mindenfajta ihlettel, nemcsak a táncihlettel, ad neki egészen különleges helyet a művészetek közt. Mint a zene, a tánc is inspirál, inspirál egyéb alkotásokra: írói, költői, képzőművészeti alkotásokra... Minden művészet inspirál egyéb művészetekre (hiszen végeredményben egy nagy közös gyökérből fakadnak), de leginkább áll ez a zenére és a táncra. Miért van ez? Éppen a zenének s táncnak testies jellege miatt. Ez a két művészet az, amely a többinél erősebben az érzékeken át szól a lélekhez...

S furcsa, paradox íze is innen van e két művészetnek.

Utalok itt azokra a bizonyos és ismert hideg borzongásokra, átrázkódásokra („a hátunkban futkároz valami!” – így szoktuk ezt kifejezni), melyeket a zene s a tánc is sűrűn kiválthat belőlünk! Vers is nagyon gyakran – ennek oka, hogy a vers szoros összefüggést tart a zenével és a táncsal.

Szerintem kétféleképpen lehet eljutni (ez most kissé homályos lesz, kérem nagyon figyelni) a végeredményhez, hogy az ember fölvigye a legmagasabb csúcsra a mondanivalóját a táncban s a kellő időben fejezze be éppen, kétféleképpen lehet kihozni a csattanót. Az egyik mód: lassú megközelítés, lassan téglát téglára rakás, s a végén a hatalmas, égbe szökkenő kupola felrakása. Ez kívülről: csöndes, de feszültséggel teli, mintegy villamos töltésű körözesek, lengések, hajlongások, lassú mozdulatok, melyek egyre gyorsulnak, s a végén szertelen és izzó pörgéssé, gyönyörű, szikrázó ugrásokká s tökéletes, nagy, szabad mozdulatokká válnak, míg aztán nincs és nem lehet tovább, s a tánc befejezést nyert. A másik mód: rögtön az elevejébe vágni, tüzes szökkenésekkel, szilaj és kész, megformázott ivekkel és körökkel kezdeni mindjárt, s még ezt aztán fokozni, fokozni!... egyre fokozni!... s végül mindebből hirtelen váltással egészen újat alkotni, melyet mégis szinte „mérnöki” munkával szigorúan *ezekből a részekből* konstruálunk; meghökkenteni, megdöbenteni, ámulatot és a gyönyör pánikját kelteni!

És a hegyes, bonyodalmas virág, mikor már egészen magasba emelkedett, egyre és sebesen növekvő csodálatos szárán, lassan aláhajtja nagy szirmait, és így marad mozdulatlanul. S így teljesedik be, aminek be kellett teljesednie.

Bocsásson meg, hogy zavartam.

Barátsággal és tisztelettel üdvözl
Karinthy Gábor

1938. február 1.

Karinthy Gábor (1914–1966) – költő, Karinthy Frigyes fia. – *Lesznai Anna* (1885–1974) – költőnő, író, festőnő.

Veres Péter – Vas Istvánnak

Kedves Vas István!

Egészen apró dolgokkal háborgatlak. Az új Shakespeare-t böngészgetve azt látom, hogy *A velencei kalmárban* a juhok „koslatnak”. Tudtommal csak a kutyák koslatnak (s még forognak is), a juhok „üzekednek”, a tehének „folyatnak”, a disznók „rühhetnek” és így tovább, ebben a dologban igen gazdag a magyar nyelv. (A pásztorvilágból ered ez a gazdagság.) Persze akadnak más apróságok is, de nem jegyeztem fel, és nem is tartom olyan fontosnak, hogy tovább bolhászkodjak. Azt azonban hadd mondjam még el, hogy különösen a vagány-nyelvnél van sok baj. A Szabó Lőrinc különben nagyon erőteljes, néhol magával ragadó *Troilus és Cressidájában* túl sok a modernkedés. Még „duett-művésznő” is van benne. A második fölvonás I. szín teljességgel képtelen duma. Főleg a Thersites beszéde. Én úgy érzem, ez a modernkedő vagányosság nagyon hamar elavul megint, mert a vagány-nyelv gyorsabban változik, mint a köznyelv és az irodalmi nyelv. Vagyis nem „metro-realista” módon, az éppen használatos zsargonra kellene fordítani a Shakespeare vagányságait és népieskedéseit, hanem Arany János módján egy „*irodalmi vagányságra*”. Lám, ez halhatatlan, akár Aristofánesről, akár Shakespeare-ről legyen szó.

Mindez azonban a ti dolgotok. Én csak egy hirtelen jött ötlettől indítva megírtam neked ezt a lapot.

Baráti üdvözlettel
Veres Péter

Bpest, 1956. III. 27.

Vas István – Veres Péternek

Kedves Péter bátyám!

Azért írok gépen, mert nincs olyan szép kézírásom, mint Neked, és félek, nem tudnád elolvasni.

Köszönöm szépen figyelmeztetésedet a koslató juhok irányában. Röstellem, hogy benne maradt, talán lesz még alkalmam kijavítani.

Ami Shakespeare-t egyébként illeti, én a szerkesztés munkájának csak az elindításában vettem részt, később visszahúzódtam, éppen mert magam is mint fordító érdekelt voltam benne. Így a mások fordításához nemigen volt módom hozzászólni. A vagány-nyelv kérdése azonban elég nehéz kérdés. Nemcsak Shakespeare-nél, hanem minden olyan fordításnál, ahol az eredeti mű elemei közé tartozik. A nehézséget részint az okozza, hogy a mi vagány-nyelvünk idegenebb forrásokból táplálkozik, mint például a franciáé vagy az angolé; részint és ezzel összefüggésben pedig az, hogy nálunk jó írók, költők azelőtt nem használták, így még viszonylagosan sem tettük irodalmivá. Arany János sajnos semmire se példa, ő az egyedüli fordító, aki mindent meg tud oldani, akinek minden sikerül – amit még Vörösmartyról és Petőfiről sem mondhatunk el. (Azonban még az ő Aristophanes-fordításában is akadnak elavult s már csak jegyzettel érthető vagányságok, pedig az Aristophanes városi vagányságait meglehetősen népiesítette.)

Ami mármost Shakespeare-t illeti, ő olyan távol áll mindenféle stílusbeli klasszicizmustól – akár a görög és francia klasszicizmus, akár a népies klasszicizmus értelmében – és egységességtől, olyan hordaléknyelv a komédiákban, illetve a tragédiák komikus jeleneteiben, hogy nemcsak elbír, hanem szinte megkövetel mindenféle nyelvi zagyvaságot. Persze ezt is, mint mindent, a tehetség, azaz a siker és a hatás dönti el. A *IV. Henrikben* – ez az egyetlen Shakespeare-fordításom, amelyben vagány-elemek előfordulnak – éppen a Te kezdeti megjegyzéseid hatására sokat változtattam a Falstaff-jeleneteken, és kíváncsi lennék, most mit szólsz hozzá. Szabó Lőrinc jasszságait csakugyan még én is túlzottnak találom, különösen azért, mert ő komoly részben is alkalmazza őket. De ez rögeszméje, amelyről, úgy látszik, nemigen lehet lebeszélni. S az egésznek ereje és drámaisága megéri ezeket a zavaró mozzanatokot.

Nagy szeretettel üdvözöl régi és igaz híved

Vas István

Budapest, 1956. március 30.

Még egyszer köszönöm figyelmedet, gondodat és fáradságodat, hogy nem csupán magdiban bosszankodtál hanyagságomon.

Vajthó László – Vas Istvánnak

Budapest, 1974. május 23.

Kedves Pistám!

Köszönöm, hogy megint elkápráztattál. Gondolhatod, miért ilyen későn.

Horváth János professzornak volt egy pajzán mozdulata. Ha ismeretlentől vagy átlagtól kapott t.példányt, sürgősen megköszönte, ilyen szavakkal: „...e pillanatban kaptam legújabb (újabb stb.) kötetét, máris olvasom stb. stb.” Így megmenekült a későbbi, netán kellemetlen helyzettől, mert nem szeretett, legalább élőkkel s kivált ismerősökkel szemben szigorúnak lenni. Én is élek ilyen fogással, kivéve, ha a megköszönés illemparancsa csekélyebb bennem az elolvasás vágyánál. Így esett most is. Sőt csudálkozom, hogy aránylag ilyen hamar eszméltem rá *társadalmi* kötelességemre.

Jólesik olvasni, újra meg újra, annyiszor élvezett írásaidat. Tán legjobb példának fogja fel a távoli jövő kritikusa, ha szerény személyem eszébe jut, hogy mennyit tanulhat tanítványától a tanár. Palágyi Lajos lányának, Liviának, aki minden irodalmi eseményt szívesen fogad, azonnal megírtam pár szóban, hogy megjelentél (erre mégiscsak volt pár pillanatom), legkövetkezetesebb, legváltozatlanabb barátságú tanítványom, akinek sok indítást, bátorítást, kitarítást köszönhetek. Igaz viszont, hogy mindezeket én is oltogattam beléd, s most, lám, visszakaptam. Könyved nélkülözhetetlen számomra nemzedékem felmérésében, ezért külön köszönettel tartozom. Ha nem olvaslak, nem nő emlékezésem oldalszámra, napról napra.

Íme, ennyit dadoghatok, de ment, hogy ha nincs is levelemben csillogó bók, „az mi keveset írtam, igazat írtam”.

Ápold egészségedet, hogy minél hosszabb ideig élvezhessenek olvasóid!

Szívből öllelek, öllelek, Pistám
legöregebb híved
Laci bátyád

Vajthó László (1887–1977) – tanár, irodalomtörténész; Vas Istvánt is tanította a Markó utcai Berzsenyi Gimnáziumban.

Vajthó László – Vas Istvánnak

Kecskemét, 1975. február 19.

Kedves jó Pistám!

Amint láthatod, „in flagranti” köszönöm meg legújabb kötetedet, külön hangsúllyal, mert a berzsenyisták közt Te vagy legfolyamatosabb barátom, hálás is vagyok érte.

Aggságomban (88!) nem egyfolytában olvasok már, ehhez nincs elég figyelmem. Annál inkább száguldozom a lapok közt, az élet-ereket, összefüggéseket, világnézeted gyökereit keresve, csak éppen magamat nem, máskülönben igaztalan lennék. Mint egy régi nemzedék ittfelejtettje, vizsgálalak, egy új világ, diadalmas világ poétáját. Új verseidet – fajsúlyra – egy szinten érzem a 45 előtti irottakkal. Jólesik, hogy végleteidet erős humorod tartja biztos egyensúlyban. Máris kijegyeztem velős vallomásaidból („Istenhez közelebb jutva növekszik az alázat, különben elvész minden eredmény...” – „Az akarat sem ér semmit, ha nincsen benne alázat” stb.)

Javában élem lélekzajlásodat, ismételt köszönettel gratulálok új korszakodhoz, s a régi szeretettel öllelek
Laci bátyád

NB. Vajon az *In flagranti* nem csillan meg már a *Nehéz szerelemben* is?

A két említett könyv valószínűleg: AZ ISMERETLEN ISTEN (tanulmányok, 1974), ÖNARCKÉP A HETVENES ÉVEKBŐL (versek, 1975).

Belohorszky Pál – Vas Istvánnak

Kedves Pista Bácsi!

Nagyon szépen köszönöm a levelet, igazán jólesett, és mivel mindennél többre becsülöm, gondosan meg is őrzöm az ilyen szeretetjeladásokat. És itt nem pusztán a dolog tárgyi oldalára gondolok – hiszen arra könnyen azt mondhatja bárki is: „naná, hogy majd mutogathassa!” –, hanem sokkal inkább azokra a büszke mosolyokra, amik elfutják az arcomat, ha a levél eszembe jut...

Etiről tényleg különleges szeretettel írtam – mi tagadás, kicsit belé is szerettem, s máig is azt vallom, hogy egy nő ott kezdődik, hogy legyen táncosnő, és erről nekem valóságos kis filozófiám is kialakult, amiben nagyon nagy szerepe volt a *Nehéz szerelem*-nek. És egy másik motívum is kapcsolódik ehhez. Első feleségemmel, Juhász Katival nászúton voltunk Esztergomban, és a strandon feküdtünk egymás mellett a homokban, én kicsit távol tőle, és ahelyett, hogy fürödtem volna, végtelen nagy gazdatudattal úsztatgattam rajta a tekintetem. Ő meg lehunytt szemmel feküdt. Egyszer csak megvillant a karján a gyönyörű napfényben egy kis különösen finomra munkált, egyáltalán nem hivalkodó karkötő, amelyik, ha akartam, asszonyosnak, ha akartam, inkább kislányosnak tűnt rajta. Mondtam neki, még nem is láttam rajta, vagy akkor nem figyeltem föl rá, látszik, hogy régies kis munka, honnan van neki? Az őt annyira jellemző bensőséges humorral mondta – hát nem Biáról. Majd így tette hozzá, picit elgondolkodva: Ez Vas Pista bácsi feleségéé volt, aki meghalt. És akkor hirtelen eszembe jutott egy öt évvel azelőtti emlékképem – Majdanekben voltam egyetemistacsoporttal a koncentrációs táborban, és a borult időben megfogalmazhatatlan feszültséggel járkáltunk a szörnyű díszletek között, amikor bevitték minket egy barakkba, ahol cipők ezrei (tíz-ezrei?) feküdtek drótháló rács mögött az egykori priccseken. És hirtelen fölfedeztem egy végtelenül kislányos, piros cipőcskét, amelyik egy tizenhároméves-forma kislányé lehetett, s valahogy úgy állt ezekben a nyúlketrecszerűségekben, mintha éppen lépni akarna, mintha már el is indult volna egy találkozásra – romantikus voltam, mindjárt meg is fogalmaztam, az „első randevúra”. És lehet, sőt biztos, hogy kint már közben is szakadozott picit a felhőfüggöny, de mégis, ahogy ezt végiggondoltam, abban a pillanatban beszüremkedett egy vékonyka fénycsík, s mint valami különös kezek mozgatta szinpadai kísérfény, megállapodott a cipőn. A tömegeből azt emelte ki.

És ugyanezt *améltatlanságot* éreztem valamire akkor is, mint most a karkötővel, hogy én itt vagyok, boldog vagyok, nézem a feleségem ékszerét, és valaki meghalt, s ha nem hal meg, talán most én itt sem vagyok, de minek vagyok én itt, ha ez az egész sokkal szomorúbb, mint amennyit ért az iménti öröm...

Szóval Etit akkor én szívembe zártam. És még egy apróság. 1972 áprilisában, májusában, már nem tudom, Kati jelentette nekem, hogy elveszett a karkötő, nem találja

sehol. Fölforgattuk az egész házat – hiába. Júniusban szétköltöztünk, és többé már nem laktunk együtt soha – nem egész egy év múlva törvényesen is elváltunk.

Az Éti-könyvet nagy örömmel várom – és, hogy megkaphatom, azt szeretném még jobban is megérdemelni.

Szeretettel üdvözlöm Pista Bácsit és Piroska Nénit

Pali

Budapest, 1978. II. 8.

Belohorszky Pál (1948–1989) – irodalomtörténész, kritikus. – *Juhász Kati* – tanárnő, Juhász Ferenc lánya, Belohorszky Pál felesége. – *Éti-könyv* – EGY MAGYAR TÁNCOSNŐ – NAGY ÉTEL EMLÉKE (Cserépfalvi, 1940).

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1940. X.]

Édes Pistám!

tíznapos utazás után megérkeztem. Címem: Gyergyó-Tölgyes, 203/6 különleges munkásszárad. Erdély gyönyörű, a székelyek tényleg csodálatos emberek, ha már így történt, nem is bánom, hogy itt vagyok. Persze, túl nagy nekem ez a társaság, beérném, ha harmad- vagy ötödmagammal utaznék erre. Ha kedved van hozzá, írj. S üdvözlöld nevemben az arra méltó pestieket. Édesanyádnak, húgodnak add át kézcsókomat.

Szeretettel ölel,

Zoltán

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1940.] X. 30.

Édes Pistám!

Nagy örömömmre megkaptam lapodat. Újság semmi, hacsak az nem, hogy két napja bokáig érő hó van. A vidék persze most még szebb. Tegnap ragyogó napsütésben, 1600 méter magasban jártam, alattam átláthatatlan hófelhők. Gyönyörű volt. Ilyenek s ezek az örömeim. Drága Pistám, ha teheted, említsd meg Ortutaynak Irkét, mert, mint tudom, igen nagy drágaság és fahiány van Pesten. A küldött holmikat s feleségem iránti jóindulatodat hálásan köszönöm! Nehezemre esik a hizelgés, de felejtethetlen barát vagy! Déryt, Kornist üdvözlöm! Ments ki Tibor előtt, de kénytelen vagyok ezen a lapon üdvözölni őt is.

Ölel szeretettel,

Zelk

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1942. IV. 12.]

Édes Pistám! megyek. Túl határozott lépésekkel.

Ölel, barátod

Zoltán

Radnótit, Waldapfelt, Déryt ölelem. Add át üdvözetem Illyésnek s a hétfői társaságnak. Új címem Irénnél.

Irén – Bátor Irén (1905–1958), író, Zek Zoltán felesége.

Zek Zoltán – Vas Istvánnak

[1944.] február 9.

Édes Pistám!

Az elmúlt három hét örömsorozatát a Te jelentkezésed tetőzte be. Őszintén mondom (de ne mondjad meg barátainknak, azoknak, akiket szeretek), Te vagy nekem barátaim közt a legfontosabb, kivel is beszélgetnék, ha Te elfelejtettél volna? Sok, sok, nagyon sok mondanivalóm lesz, édes Pistám! Kíváncsi vagyok, mit jelentett Neked ez a két esztendő? Azt örömmel látom, hogy csodálatos névalírásod, a „Pista” egy kis jóindulattal esetleg Pistának is olvasható... Gratulálok! Ölel sok szeretettel,

Zoltán

A feladó: Zekovits Zoltán, Mohács 101/34 msz. R.k. elemi.

Zek Zoltán – Vas Istvánnak

[Budapest, 1966]

Pistám!

Köszönöm leveledet, amely keresztezte az én második, tehát már érvénytelen levelem. Hidd el, igazán együtt érzek Veled, a mi korunkban (bocsásd meg, hogy magamhoz öregítlek) minden testi nyavalya próbahálál – illetve ha csak annyi lenne! Ha isten lennék s ha úgy utálnám is az embereket, mint az Isten, akkor is elrendelném: betegség nincs, csak halál! Az is csak úgy, hogy az ember este lefekszik, s reggel már nem ébred. Hogy ne vádoljanak egyenlősdível, beosztanám: ki 70, ki 80, ki 90 éves korában aludna el végképp.

Sajnos, nem láthatlak el tanáccsal. Hiába vagy nagy költő, a vörösbort, a cseresznyepálinkát, a teát, a szivart többre becsülöd a versnél. Én azért zokogok, mert nem írok verset, Te akkor, ha a fenti javaktól eltiltanak.

Pistám, a Te tanácsodat megfogadom: nem egy hónapig, de egyáltalán nem megyek lóversenyre! Ez nem fogadalom, nem azt mondom, hogy soha, ha 2-3 hónapban egyszer megkívánom, kinézek oda. Moziba se járok gyakrabban. Nem Neked mondom, hanem a többieknek: 57 éves koromig azt se tudtam, mi az a tét, mi az a befutó. Ha vénkoromban mégis ráment három évem, nem a természetem, nem a hajlamaim vittek rá, hanem a szerencse utáni loholás. Tervezem, hogy 4-11-7, *avagy balszerencse és búcsú* címmel megírom e három évet az Ésből.

Képzeld, írtam egy „szindarabot”. Címe: *Négy perce elmúlt a nyár. (Vidám példázatu szomorújáték.)* Alig várom, hogy megmutassam Neked! Én nagyon szeretem, mulatóságnak tartom. Az *Új Írás*nak küldtem el, csak nehogy belemagyarázzanak olyant, ami nincs benne, nehogy félreértsék öniróniámat, nagyon rosszul esne, ha nem kö-

zölnék. S ma belefogtam egy versbe is, talán megírom, s akkor nemhiába „kezelték” orvosaim.

Egészséget, Pistám, s bort, töményt, kubai szivart! de verset is!

Piroska kezét csókolom,
Téged öllelek,
Zoltán

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[1947–48?]]

Drága Pistukám,

megint eszembe jutott *A békekötés elé* irt versed, és előszedtem, elolvastam. Most leírom, amit mondani akarok, mert az előszóval csakugyan úgy vagyok, mint a szabadegyetemi előadással vagy *A boa etetéséről* tett megjegyzéseimmel: egyszerre akarom kimondani mindazokat az összefüggéseket – s egyre osztódó és szaporodó asszociációcsoportokat, korrespondenciákat –, amelyeket valamely tárggyal kapcsolatosan magam is egyszerre pillantok meg, minthogy a szellemi érzékelésünk éppoly szerves, bonthatatlan egységben látja a dolgokat, mint az anyagi – és így sikerül is tökéletesen értelmetlennek vagy hülyének tűnnöm.

Mint nagyon helyesen mondtad, ez olyan vers, ami mindenkinek tetszik, ez kell a népnek, ilyen érzelmi, vagyis *szenzációs* költemény. Én nem tudom elítélni a népnek ezt az ősi, naiv és örök esztétikáját, mert magam is nép vagyok, tucatember, átlagolvasó, olyan fokozott mértékben, hogy tizennyolc éves koromban így posztuláltam egyéniségem velejét: én vagyok az egyetlen tucatember. Akkor szögeztem le azt is (Wilde-et imádtam, és axiómákban nyilatkoztam mindenféléről), hogy a romantika nem egy megjelenési formája a művészetnek, hanem alkatrésze. (Ezt is főntartom, persze ma már ehhez determinálni kellene, mit értettem én „romantika” alatt.) Talán éppen azt, hogy a művészet alapjaiban érzelmi. Ha feltesszük, hogy az érzelem világa, teljes világa nem más, mint koncentrikus világrendszerek sorozata, akkor ez a sor végtelen, míg az értelemé egy véges sor. *A békekötés elé* is tisztán mutatja, hogy az értelem egész világa belefér egy – matematikai nyelven szólva – megfelelően választott (vagyis elég mély rádiuszú, elég tágas) érzelmi világrendbe! Tisztán mutatja, hogy egy hatalmas és ha tetszik teljes értelmi rend mennyire alá van vetve az érzés imperatívuszának, mutatja a teremtő szellem munkájának példáját, azt, hogy akár egy vers, akár egy matematika felismerés belső értelmi berendezését az agy mindig az érzések (ösztönek vagy intuíciónak is nevezheted, ha tetszik) végső irányítása szerint alkotja meg. De hát ne menjünk bele ebbe, ne kezdjünk új vitát arról, hogy a lírának joga van lírainak lenni, mert még nem fejeztük be azt sem, hogy az epikának van-e joga epikainak lenni.

Hát akárhonnán nézzük a dolgot, nagyszerű vers ez, mégpedig olyan szempontból, éppen, hogy benne van érzéseid teljes rugalmas, tiszta, naiv fiatalsága, el nem fáradt ereje; az, amit a fiatal költő még rendszerint nem tud kifejezni, s amit viszont rendszerint nem tud megőrizni, mire ki tudná fejezni. Minden kamaszlelek egy költőé, ezért olyan általánosan elfogadott marhaság az irodalom; aztán meg nincsen olyan kiaszott, bárgyú ötvenéves férfi, akiben ne maradt volna egy szikrája ennek az eleven erőnek, léleknek, humánumnak. De a kitűnő költők között is ritkaság, aki – mégannyi páncél, jótékonyan rétegződő csontkéreg mögött is – teljesen meg tudja őrizni magában azt a szűz Éroszt, a vágynak, életérzésnek, elfogulatlan érzékelésnek és erkölcsi

elsődleges ösztönöknek bonyolult tisztaságát, amelyet a *semmiből* hoztunk magunkkal a *valamibe*, s amely az életnek is, az alkotásnak is a veleje, a költői nagyság igazi mértéke, és szerencsés kifejezésében éppen a legegyszerűbb dolognak tűnik. Dalnak, dalocskának, ahogyan szereted mondani, egyszerű és nagyon közönséges érzések jó, szép, pontos kifejezésének. S ez nincsen semmiféle összefüggésben a kultúrák alkonyával és más hasonlóval; bármilyen kultúrába születünk bele, a szívünket egyformán a végtelenségből hozzuk, s aki elég nagy művész tud lenni, az meg is őrzi szívét a kultúrák ellenében, s művészetét maga hajlítja, teremti, formálja ki a kor kötelező művészi játékszabályai és eventuais lehetőségei és konvenciói ellen is. Te meg tudod csinálni, de nem akarod; én szeretném, mert az értelmem belátta, hogy ez az út, de attól félek, a szívem nem képes már rá, sokkal közelebb van már a nihilhez, ahová tunyán és kényelmesen visszavágyik (mert úgys az a cél, úgys oda jut), s nélküle pedig csak olyan koholmányokat lehet írni, mint ezek az értelmi erővel létrehozott álegyszerű novellák, melyeket gyakorlatképpen szerkesztgetek.

De hát erre nem bízathatlak, nem elhatározás kérdése a jó vers, mint egy nőnek az, hogy szép legyen, a vers nehezebb mesterség. Kedv, lendület kell hozzá, s ez megvan benned, meg is lesz. Elmondtam, hogy mit irigylek tőled, elmondom, hogy mit tennék hozzá a vershez. Csakugyan, csak a legutolsó versszakot hadartad el, kiesve az ütemből, a versből, hogy valahogy befejezd addig, amíg a témánál vagy. Csakhogy már régen elhagytad az egész kis történelmi „tragikomédiát” Európástul, huszadik századostól, háborújával és békéjével együtt, mert aki a „dunavidéki határhúzásokat” unja, aki éveket kér, amelyek záporozzák „a tudatot, hogy miénk a világ” stb. szóval a fiatalságunk szabad és bő mennyiboltját, az érzékelés üdeségét, a kedvet, a szív mentességét a fojtogató mérgektől, a nyomorúságtól, a tapasztalat roncsolásaitól stb., az már régen olyasmit kér a politika hozzáértő szakembereitől, amit azok bajosan adhatnak meg. Mégis, jelentéktelen, pár évtizedre vagy pár évszázadra szóló munkácsiakkal közük lehet ilyesmihez is! Szerény, gyakorlati művük illúzióként, jelképként, ürügyként a lelkek valóságában is jelenthet majd valamit, ahogyan a szegénység-gazdagság, egészség, szabad járás-kelés materiális tényei is természetes összefüggésben vannak életünk szellemi, spirituális, igaz valóságával... Ha megértenek valamit a versből. Ha tisztában vannak vele, hogy békeszerződésünkkel ennél lényegesebb dolgot is küldhetnek nekünk Párisból. Stb. Egyszóval, ahogy fölémelkedtél a versnek (ami naggyá teszi) – ugyanolyan biztonsággal, tempóval vissza is kellene szállnod, ugyanolyan tiszta – és most már magas – lírával. Hogy hogyan, azt csak te tudod megint.

Viszont az, hogy ki tudod emelni sarkaiból a versedet, hogy a kellő pillanatban megtaláld a vers meglévő, ősi-ismerős, egyetlen lehetséges mondatait, a végtelenül egyszerű alaprajzát, amelyet mégiscsak a legkritikábban lelnek meg a legnagyobbak is, az ismerjük el, döntő.

Nagy költő vagy, csak buta. Szervusz.

Cipi

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[Zürich, 1947]

Kedves Marika, Pista,

Ma érkezett meg Sótér Pisti, s holnap indulnak haza, úgyhogy megragadom az alkalmat, és vele küldöm el ezt a levelet. Már telefonon jelezte, hogy el van intézve a svájci meghívásod és a római is – egyszóval azonnal add be az útlevélkérvényedet. Hubay

Miklóssal együtt elhozták Mme Silberscheint is a Kongresszusra, aki annak a bizonyos Comiténak az elnöke.

Én egy hete hallgatók. A sok francia–angol–német szószátyár között feltűnök tartózkodóan szűkszavú viselkedéssel, mint afféle kissé gőgös, de rokonszenves ember, aki nyilván kétszer is meggondolja, mit mondjon. Okosan nézek a szemükbe, és nem is álmódják, hogy egy büdös szót se értek a beszédjükből.

Zürich is, a tó is, Baret is csodálatos. Cukor, tejszínhab, lágy neonfények, bőség és drágaság. Ettem két banánt (amit nem szerettek), ittam Malagát, és kimostam a harisnyáimat. Megtudtam Ronsard-ról, hogy magyar volt, itt van Heltai, Tábori, rengineg magyar, ittam még Canadian Club Wishkyt (vagy Whisky?). Passuth Lacival alszom egy szobában, ami nagy élmény lehet számára. Annus hinduval, olasszal, svájccal, angolal (faji különbség nélkül) flörtöl – Bécsben kiszálltunk egy félórára, egyetlen helyiség sem volt nyitva 9-kor, végre az állomás kerthelyiségét felfedeztük, ahol aztán műlimonádét ajánlottak. (Más nincs.)

Szervuszatok, kézcsók Marinak, Gyöngyinek (ha látjátok)

Cipi

Genfi címem: Ottlik
c/o Nicolas Hubay
4, Rue Munier-Ronilly

Marika – Kutni Mária, Vas István második felesége. – *Fanny Silberschein* – a *Comité International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés* genfi központjának vezetője; ez az intézmény 1946–1947-ben – Hubay Miklós közvetítésével – több magyar író, művész látott vendégül (Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Márai Sándor, Gyergyai Albert, Szőnyi István, Pilinszky János, Heltai Jenő, Déry Tibor, Nagy Lajos, Ottlik Géza, Cs. Szabó László stb.). – *Gyöngyi* – Debreczeni Gyöngyi, Ottlik Géza felesége.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Genf, 1947. június 11.

Drága Pistukám,

remélem, közben megérkezett haza Sótér, és te már régen csináltatod az útleveledet. Írj néhány sort Hubay Miklós címére, nála lakom, vagyis a nyakán (pillanatnyilag Passuth Lacival együtt). Svájcra nem írok, majd meglátod, hogy milyen. Pénzben szűken állunk. Napi 15 frankot kapunk plusz 100 egy hónapra, s talán az útiköltséget is megadják holnap. Itt szeretnék maradni Genfben július közepéig, irtam Rómába, hogy később kezdhessem meg az ottani félévet. PEN-összejövetel sok szaladgálásból állt, Zürichből alig láttam valamit. Viszont voltunk Baselban egy napig, a Vierwaldstätti-tavon egy délután. Most hülye vagyok a melegtől, majd írok egyszer okosabbat; de se Gyöngyi, se senki nem ír nekem, hogy mi újság. Lajosék hogy vannak?

Ezúttal elsősorban azért írok, hogy olvassd el Hubay darabját, noha francia fordításban kapod majd meg, és ird meg nekem, esetleg kiadná-e Endre barátod a Révai kis könyvei között. Hubay csak abban különbözik tőlem, hogy fiatal és tehetséges. Lusta, rendkívül udvarias, nyájas, látszólag szeretetre méltó fiú, alapjában erőszakos, makacs, szeszélyes disznó. Ezt a darabját szerinte 2, igazában öt évig írta, and nothing else. Túlzásfolt, kanyargós, ökonómiátlan szerkezet, metaforadömping; remek részletekkel, nagy kvalitások. Ez a felületes benyomásom, még el akarom olvasni én is rendszeren.

Genf isteni. Hubay olyan velem, mint én voltam veletek az ostrom alatt; egyszóval most kifogtam magamnak alaposan. Viszont remek kis palota ez a könyvtár, az emeleten kétszobás lakása van a fiúnak, úgyhogy pillanatnyilag nagyon jó helyen vagyok. Megpróbálom azt csinálni, hogy délelőtt fordítok (Annusnak megígértem augusztus közepére), este írok. Drága az élet. Főként a lakás, ami – szerencsére – egyelőre nincsen.

Hát Mari talált-e már Budán? Hozd ki őt is, meg Gyöngyit is Rómába. Van itt egy nagyon kedves és okos költő, Trolliet, majd küldünk neked verset tőle, ahogy kivesszem, jók. Franciatudásom változatlan. Zürichben már kezdték érteni a magyar szót, sajnós eljöttem közben. Szervusz, írj mielőbb! Ölel és Marinak kézcsókját küldi

Cipi

Gyöngyit ne hagyjátok cserben. Menjetek ki hozzá, s írj, mi van vele? Címem a borítékon levő! (+ c/o. Miklós Hubay.)

Endre barátod – Illés Endre (1902–1985), író, a Révai Kiadó, majd a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója. – *Gilbert Trolliet* (1907–1980) – francia nyelvű svájci költő.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Genf, 1947. július 6.

Drága Öregem,

hallom, Mari csakugyan elköltözött, no nagy marhák vagytok. Svájci meghívásod, úgy látszik, alaposan eltolódik, a Comité kapott egy ukázt, hogy egyelőre szüneteltesse a dolgokat. Gyöngyinek részletesen megírtam, hova és hogyan hívnak, mennyit adnak naponta (15 frankot, elég kevés) – még mielőtt elutaznék Rómába, megpróbálom világosan kiszedni Mme Silberscheinből (pillanatnyilag Olaszországban van), mi lesz a franciaországi utatokkal. Ugyanis csupa halandzsázó ember – nálamnál is zavarosabb lények – kezei közt folynak ezek az ügyek.

Egyszóval a római utazást csináld, az biztos. Én körülbelül 15-én megyek. Szeretném, ha Gyöngyi is kijöhetne szeptemberben vagy októberben – de persze előbb Kardos Tiborral kell beszélnem, akiről hallom, hogy angyal, kedves, remek ember, csak minden alkalommal igazgatói engedélyt kell kérni tőle, ha telefonálni akar az ember, éjfél után a kapus nem ereszti be a későnjövőket, és néha nem folyik a víz (a te szak tudásod nélkülözhetetlen lesz ott e téren).

Svájcz rémes hely, a nők nem fekszenek be az ágyamba – nem tudom, mire várnak? – Hubay különleges pofa, un drôle de type, franciául egy büdös szót sem tudok azóta se, kötetedet Szekula Ágnes íróasztalán láttam a minap, strandra járok (egyfelét adnak ebédre a plage vendéglőjében, tegnapelőtt spenót volt tükörtojással) – szóval se enni, se élni, se napot lopni, lógni, kávéházazni nem tudnak itt, mulatójuk olyan kaposvári zenés kupleráj-szerű, se azt nem mondhatnám róluk, hogy a testi élvezetek helyett a szellem magasrendű izgalmaiba merülnek, nincsenek itt se gazemberek, se nagy emberek, se nagy művek, se nagy szenvedélyek, csak demokrácia.

Útleveledet csináld, mert rémes lenne, ha nem jönnél Rómába. Nem dolgozom, nem dorbézolok, nem csinállok semmit. Írj, ne sajnáld tőlem az idődet, mert aljasság kézzel írni levelet, én is így szoktam, s tudom, hogy tökéletesen rosszhiszemű vagyok,

ha kézírással írok. Marinak mindenesetre add át kézcsókjaimat, ha találkoznátok, máskülönben becsüld meg magad, ne szállj vitába soha senkivel, és tornagyakorlataidat el ne felejtsd reggelenként.

Ölel

Cipi

Kardos Tibor (1908–1973) – irodalomtörténész, egyetemi tanár, ebben az időben a Római Magyar Intézet igazgatója. – *Szekula Ágnes* (?–1969) – újságíró, erdélyi és budapesti lapok genfi tudósítója.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Róma, 47. VII. 31.

Drága Pistukám és Mari!

Gyertek már, mert fene unalmas itt, moziszakember társam sincs, hozzátok Gyöngyit is. Meleg van és nincs pénzem. Csak ülök a ronda szobámban, és próbálom fordítani a Waugh-t. Trolliet verseit megkaptad-e? Kálnoky Lacinak mi a címe? Jó volt-e szét-költözni egy kicsit? Mert nekem Gyöngyi nélkül se jobb. Írjál, Pista, aztán gyertek! Kézcsók, ölelés:

Cipi

A Waugh – Evelyn Waugh *UTOLSÓ LÁTOGATÁS* című regénye Ottlik Géza fordításában jelent meg (Franklin Társulat, 1947).

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[Róma, 1947]

Drága Öregem,

mi a csuda van veletek, semmit sem tudok rólad, még azt sem, mikor indulsz? Kezdem avval, hogy egy nagy szívességre kérlek: küldök itt anyámnak egy rózsafüzért a levéllel együtt, a borítékban, mert azt kérte – mármost el kellene juttatni hozzá, s attól félek, még mindig kint van az Otba kórházban (valami kis tüdőzavarokkal). Tehát adj helyettem borraivalót a küldöncötöknek, és vigye ki az ember az Otbába, az Új Szent János kórháznál van, mögötte, nem tudom, milyen úton, 44-es, 83-as vagy autóbusz. De ha nincs ott anyám, akkor ne hagyja ott, hanem vagy vigye vissza hozzád a Révaiba, és írj egy lapot anyámnak, Attila körút 12., hogy menjen fel érte, vagy ha Gyöngyössel hamarosan találkozol, add át neki, hogy továbbítsa – vagy ami egyszerűbb, vigye el az ember az Attila körútra. Adj a fiúnak vagy 10 forintot, s Gyöngyi majd megadja neked.

Írtam Zádor Annának neked szóló üzenetet, okulj belőle, aztán gyere már. Hogy vannak Lajosék? Trolliet nagyon kedves pofa, komoly fiú, hallatlanul szíves, jóleső légkörű ember, nagyon szeretnéd. Író, anélkül, hogy bolond lenne, mint a kis Hubay vagy én. Tudod, ő az az író, akinek sikerült is úriembernek maradnia, nem úgy Maughannak vagy Danténak. Képzelheted, hogy hogy barátoktam vele össze francia nyelven.

Genfben végül is nagyon jó volt, édes, szép kis város, visszavágyom, amióta csak megérkeztem Rómába. Ez, ha jobb ízűek lennének a gyümölcssei és ha nem lenne hal-

szagú, olyan lenne, mint Kecskemét... de nem akarom bántani szegény jó Kecskemétet, szóval csak vicceltem.

Mikor jelenik meg a Maugham? Visszavonok mindent a fordításodról; én állati lassúsággal, napi 6-8 órai munkával öt oldalt tudok csinálni, pocsekul; szóval tisztellek, na.

Különben drágult az élet itt, okvetlenül hozzá sok cigarettát magadnak és pénzt is, mert egyfelől vásárlási ingert kap az ember, másfelől jó lenne elmenni valami tengerparti nyaralóhelyre majd. (Én ugyan Párisba is szeretnék, de egyelőre egy vasam sincs, mindenkit zaklatok levélben pénzéért, de a fülük botját se mozgatják. 4000 líra zsebpénzt kapok havonta, a cigarettára kell 10 000 minimum!) Capriban a szállás-el látás 1500–4500 líra naponta, pici kis fürdőhelyen talán 1000 – ehhez kell még napi 1500–2500 erre-arra – számítsd ki: 1 dollár = 625 líra, 1 gramm 14 karátos arany = 450 líra, 1 svájci frank = 165 líra, ez még a legjobb, ha 265 körüli kurzuson kapod a Nemzeti Banktól. Mégis, meg lehet élni havi 100 dollárból remekül, bárhol Olaszországban. Az akadémiai lakásellátáshoz viszont még kell vagy 30-40 dollár költőpénz. Pláne, miután vásárolni akar az ember. Nekem kellene egy nadrág: jó flanelből 4500 líra, ócskából 1750. Szövetkabát hozzá 13 000 körül. Tiszta gyapjú ruha, szép, remek: 22 000. Csodálatos cipő: 7000, szandál 2500, olcsó cipő 3000. Utazótáska, amit vennem kell: gyönyörű: 8000, szuperbőrönd 12 000, én még szebbet fogok venni 3200-ért, már kinéztem magamnak. Borsalino-kalap 2800 líra. Oxford vagy Webster szótár 1500 líra körül. A könyvek marha olcsók. Egy espresso kávé, akárhová mész, istenit adnak, 15 líra, a fényűző csodabárokban 16 líra, legföljebb 17. (30 fillér körül.) Száraz frascati literje 80 líra, édes 100 líra, chianti 230 líra, marsala 240 líra, tojásos marsala 280 líra, vermut 280 líra; palackozva, Martini vagy Isolabella, extra száraz, fehér vagy cocktail-vermut 450 líra, egy pohárka zárai maraschino (Luxardo!) 40 líra, s még a külföldi italok se drágák. Sajnos a sör csapnivaló, és sehol sincsen csapon, egy hónapi tanulmányút után összesen két helyet találtam, az egyik Dreher-sört ad. Banán megfizethetetlen. Ételt egyáltalán nem ettem még, csak egyszer a magyar vendéglőben egy piritott borjúmájat, az jó volt.

C'est tout. Szeretném, ha Gyöngyi jönne veled, biztatgattam, de hát előbb a pénzügyeknek kell eldőlni. Azonban egy hónapos Róma fenét se ér, legalább 4 hónap szabadságot kérj (!), már csak azért is, mert én veled akarok visszamenni, s szeretném kihúzni itt a telet, ugyanis még sincsen pesti lakásunk, apósom lakását mégse kapjuk meg. Azt szeretném, ha Gyöngyi is itt maradhatna január-februárig, mert Gödöllőről kiköltözik az öreg Mattyasovszky, és egyedül nem maradhat ott a Gyöngy (kis hülye ő még ahhoz). Ha megkapom újra a havi 400-ra emelt segélyeket, és kiadják előre az egész évit dollárban, amire van remény, akkor ő is maradhat velem végig. Téged meg úgyszem engedlek el hamarabb, ha a Révai Kiadó kiugrik a bőréből, akkor se. Kérj egy hónap rendes és három hónap fizetés nélküli szabadságot.

Hát Marival most éppen hogy vagytok? Szét- vagy összeköltözöben? Én mindenképpen csókolatom a kezét, téged meg átkozlak, hogy nem írsz hosszú és bölcs levelet.

Szervusz! Cipi

(Ja, küldök egy kis teát neked.)

A Maugham – Somerset Maugham AKKOR ÉS MOST című regénye Vas István fordításában jelent meg magyarul (Révai Kiadó, 1947).

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[1948–49?]

Kedves Öregem,

bánt és egyre idegesít, hogy nyaggattalak, és végképp meguntatom magam veled, mint egy nyűgös csecsemő, aki nemcsak teljesen érthetetlenül fejezi ki baját, de kellemetlenül is. * De látod, valami bajom van veled, és fogalmam sincs, hogy mi – talán az, hogy elszontyolodva tengsz-lengsz csak, mint az öregedő Arany, az Ész-ódád óta már, én meg tőled várnám éppen azt a rózsaszínű derűlátást, amely Soma lényét átlengette, amikor Kovách Elemért ütögette érte, tőled várnám, hogy mihez tartsam magam, s helyett inkább a csüggedéshez adsz erőt, amihez nekem úgysem kell sok, te magad pedig, piszok módon, amúgy sem tudnál soha elcsüggedni, hiszen a római verseid is, Rákóczi-tanulmányod is alapjában csak úgy fortyog a keserű és eleven indulattól. Érts meg, római verseid is szépek, Rákóczid is, amint Arany *Ossziánjára* se lehet azt mondani, hogy bágyadt költemény – de mindketten nagyon jól tudjátok, hogy ugye ott egye meg a fene a nagymamát, és mégis beleringatjátok magatokat a kellemes bánatokba s abba, hogy „nem megy” (ravaszul tetézve ezt avval, hogy azért dolgoztok, nehogy megtámadható legyen bárhonnán is a tétlenségtek – mint az én becsületes semmittevésém – sőt Arany itt-ott remekműveket írt ilyen tétlenül, de azt te se állíthatod, hogy azt kellett írnia, amit így, talán kötelességtudásból, lásd Rákóczi, írt? aki köt.tud.ból belement olyasmibe, ami nem igazi szívügye! s rosszul is csinálta). Mégiscsak avval kéne bibelődni, amit ne egyen meg a fene semmi körülmények között. Van-e ilyesmi? Van – például benned is van; valami kellemes dolog, amivel megejtet az embert, nevezhetjük harmóniának, erkölcsnek, jó íznek, költészetnek vagy egyszerűen a természet csalátkének, amellyel rábírná az emberi fajt, hogy fenntartsa életét, belesűrítve ebbe az ízébe mindent, amit az élet értelmének hihetünk aztán; hát ezért vagy költő, evvel törődj, én meg itt vagyok neked kaledónián népnak, kit fölverj énekeddel. Röviden, a nép optimista irodalmat követel tőled.

De hogy a vonalból egy kicsit kitérjek megint, az „elszigetelt én”-nek vannak további ügyei, vannak izgalmas és érdekes dolgok, és fontosak, amelyekről elfordulsz, és csak „bénán zsbongsz” Ady hülye szavaival, „egy nyomorék fonál hurkán”, ahol a hurka nem rizses májvagdalékkal töltött béldarabot jelent, ami izletesen elkészítve étvágygerjesztő falat lehet, hanem egy sovány kis csomót egy madzagon, amiről *mindig* tudtad, hogy fogyasztásra alkalmatlan, s ennél fogva most, hogy ez nyilvánvaló lett, semmi okod nincs abbahagyni a húsevést és borivást, amivel eddig is éltél, madzag oda. Marx nem számolt avval, hogy az emberek nemcsak gazdaságilag vannak kiszolgáltatva és inséges helyzetben, hanem szellemileg is, és ez a nagyobbik baj; és amíg szellemileg fel nem szabadulnak, addig másként sem bírják magukat felszabadítani (ezért tud a nacionalizmus vagy akár a legolcsóbb szellemi maszlag is fölbe kerekedni a szocializmusnak), s ha mégis sikerül, ez a szabadságra még teljesen alkalmatlan ember a legkiszámíthatatlanabb dolgokat fogja művelni vele (esetleg azonnal fölfalatná az ördöggel – ha bírná!) – de te számoltál mindezzel, mert a költő mindent tud a világról, ha nem is mindig az eszével. *

Hülyeség, amit kihúztam, tekintsd semminek – nem ezt akarom mondani.

Ha nincs is senkim, azért füttyölök rád, ahogy te is füttyölsz rám; ez természetes, és mind a ketten nagyon jól tudjuk. Nem akarok abba a hibába esni, amibe Illés Endre esett velem szemben, elfelejtén, hogy megvan mindenkinek a maga független léte-

zése, és nagyon nevetséges önáltatónak kell lenni ahhoz, hogy az ember bármit is várjon valaki mástól. Ilyen emberrel nem is barátkoztam volna össze soha; mert ez több mint tájékozatlanság, és semmi köze naivitáshoz és idealizmushoz: egyszerűen az elkenyezett önzés erőszakos látni nem akarása; igazi romantikát ilyen együgyű és majdnem rosszhiszemű álromantikára alapozni sem lehet. Barátságot se alapoztam soha ilyen érzésekre. Dani nevű barátommal soha egymás dolgába bele nem szóltunk, és egyikünk se várná soha a másiktól, hogy bármiféle áldozatot hozzon érte. De látod, éppen ez a Danim írta most, hogy megkapta a két könyvet, amit küldtem neki. A te verseidet meg a Waugh-t. Én mindig nagyon lassan tudatosítom magamban a dolgokat, mozdulataimat, mindig utólag, s még úgy se nagyon. Kétségtelen azonban, hogy valami módon úgy éreztem, erről a kettőről kell tudnia Daninak, hogy tudjon rólam mindent és tudjon Európáról, a korról is mindent, ami közben történt s ami számít. Tehát mégis várok tőled valamit, ami ugyan nem baráti szívesség, hanem olyan kötelességed a *nép* iránt (?) mint egy folyónak például, hogy folyjon tovább. Hatással vagy a világra, megejtet az embereket (legutóbb a nagyon rokonszenves Czibort), az izlésnek és az erkölcsnek óriási hatáskvantumja szorult beléd, tartsd magad önmagadhoz, folytasd egyéniségedet. Szervusz, nem kezdek új oldalt

Cipi

[Folytatás oldalt a lapszélén:]

Nézd csak, mind a ketten hiszünk valamiben – az érzéseinkkel, a gusztusunkkal, erkölcsi szimatunkkal, mint Waugh is, meg a többiek, akik még vannak –, s ez nem a marxizmus, nem a katolicizmus, s nem hinném, hogy a kapitalista világrend lenne – mégse semmi, hanem nagy dolog. Ezt építsd.

Soma – Örley István, író (1913–1945), Ottlik Géza és Vas István barátja. – Az itt két * között szereplő szövegrészt húzta át ceruzával Ottlik. – *Czibor* – Czibor János (1922–1961), kritikus, lektor.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Gödöllő, 1950. január 31.

Kedves Pistám,

nagy megdöbbenéssel kaptam meg értesítésedet, hogy a Révai átvette a Dickens-fordításomat. Közben éppen ugyanakkor adattam postára (a Franklin címére) újabb 100 oldal kéziratot. Fogalmam sincs, hogy most mi a helyzet – hogy az ilyesmi hogyan volt lehetséges, anélkül, hogy engem még csak értesített is volna a Franklin, akit végül is a szerződése kötelez velem szemben –, ámbár lehetséges, hogy tévedek, mint ahogy már nagyon sokszor kellett tapasztalnom életemben, hogy „irreális” és téves elképzeléseim voltak az egyén jogairól a kapitalista vállalattal és az államhatalommal szemben. Úgy értem, hogy lehetséges (és attól félek), hogy szerződésesül, Dickensesül kidobtak volna valami átalakulás kapcsán innen is, onnan is, és neked kellett közbelépned a védelmemre. Amit nagyon szívesen és hálásan vennék – más körülmények között. Így azonban még annak sincs értelme, hogy kisebb kellemetlenségeket vegyél a nyakadba miattam (van elég bajod enélkül is). „Így” alatt még csak nem is Endrét értem, akire én nem haragszom (ha nehéz is elfelejteni, hogy utál és lenéz, és öt év múlva sem bánta meg súlyos igazságtalanságát irántam, és nem bocsátotta meg nekem azt, ami-

ben nyilván igaza volt, hogy felelőtlenebb és fellengzősebb és talán megbízhatatlanabb vagyok nála) – hanem azt értem, hogy így úgysem tudunk tovább megélni, tekintve, hogy sem innen, sem onnan nem fogok több fordítást kapni, sem kérni – más jövedelem pedig nincsen. Szóval, ha simán átveszi a Dickenst a Révai, és ki is fizeti, akkor jó – az még egy jó félévi megélhetést jelent (még kb. 10 ezer forinttal tartozik) –, de „don't bother about” it's all the same, as times go – és én sem óhajtom újabb kiadói rosszizúségekkel nyomasztani magamat. Nagyon lesújtott persze a dolog, mert itthon karácsony óta teljesen berendezkedtem a munkára, belelelkesítettem magam, hogy gépiesen csináljam napi 8 órán át, mert sajnos keserves és nehéz munka a számomra, s mostanáig szépen be is tudtam tartani az előirányzott tervemet (csak a szemem bírja rosszul), s március 15-re kész is leszek vele – mert most, mialatt írom neked ezt a levelet, közben eldöntöttem, hogy fűtyülök az egészre, csinálom tovább rendületlenül, akár kiadják, akár nem, akár kifizetik, akár nem, mert jót tesz nekem ez a baromi életmód (jóformán olvasni sem érek rá, mert éjszaka meg a regényemet írom – és azt is csinálom tovább, egye meg a fene –, elkezdtem megint előlről, újraírom az egészet – hiszen arról már úgyis eldöntöttem nagyjából, hogy nem adom ki, mégis egyre vacakolok vele, talán csak lesz belőle valami egyszer; amit eddig olvastál belőle, az csakugyan nem több, mint anyag- és kellék-összeszedettség...).

Piroskának persze esze ágában sem volt kijönni! Mi van az operációjával?

Ölel Cipi

Dickens-fordításom – az ÖRÖKÖSÖK (1950). – A regényemet írom – az ISKOLA A HATÁRON-I.

Vas István – Ottlik Gézának

Drága egyetlen Cipikém!

Borzasztó körülmények közül írok Neked. Tudniillik kiderült, hogy az O' Neill-darabot január 2-ig kell megcsinálni, mert akkor már próbálják. Mégis elvállaltam, nem annyira a pénz miatt – mert én is azt hiszem, hogy valószínűleg nem lesz sikere –, hanem mert gyönyörű darab, a legnagyobb, amit évek óta megismertem, és még Shaw-ból is csak a *Johanna* múlja felül – nagyon költői is, sok verssel. Szóval, nem akartam kiengedni. Viszont négy felvonás, tíz iv, és tudod, milyen nehézséget okoz nekem már maga a szöveg megértése is. Piri, képzelheted, szokott zsenialitásával hozzájárul, de most a tetejébe meg is betegedett, fekszik. Ezért csak most tudtam elolvasni a kéziratodat. Mármost:

1. Hogy leszámítva egy (-két?) öreget, akinek jelentőségét fel se tudja az ember igazán mérni, mert jóformán már gyerekkorában kezdte olvasni őket, legjobb prózaíróknak tartalak, ez régi dolog, különben is az úgynevezett objektív igazságok közé számít, tehát nem nagyon fontos.

2. Hogy az egész újabb kori „fiction”-irodalomban a legegészségesebbek és legérdekesebbek közé tartozol, ez már valamivel fontosabb és szomorúbb (mert nehezebben érvényesülhető) igazság.

3. Hogy engem élő prózáírók közül senki sem tud úgy érdekelni, izgalomba hozni és meg is nyugtatni, mint Te – ez az, amit voltaképpen közölni akartam, és örülök, hogy mert távol vagy, félbeszakítatlanul meg is tehetem. Minden írásod valahogy olyasféleképpen hat rám, ahogy Vivaldi bármely zenéje, az is, amit először hallok tőle,

már az első taktusokban a zsigereimre hatva, a gyors tételeiben is fájdalmasan és a nagy adagióiban is jólesően. (Tudom, ez a hasonlat Neked nem sokat jelent. Botránnyosan barbár a regényed elején a két Bachra való utalás – de ne javítsd ki, maradjon benne éppolyan megható hülyeségi bizonyítványul, amelyeneket egy Balzac, egy Móricz, egy Nagy Lajos szokott magáról kiállítani. De azt is tudod, hogy magamra nézve ezzel a legtöbbet mondtam.)

Ez a hatásod teljes mértékben érvényesül ebben a regényedben is, amely pedig bizonyos fokig a legrealistább írásod, mindenestre a leggörcsösebb – ezt nem a művészetére, hanem az érzelvillágára vonatkoztatva. Szóval nagy regény, nagyon fontos, alapvető regény már eddig is. Persze nem emlékszem már jól a régi Fassungra, de úgy érzem, az átalakítások – a nagyszerű, új kereten túl is – kiválóak, valóban óriásit emelnek rajta, különösen az időbeli indázása, szemben a réginek – ha jól emlékszem – egyvonalúságával.

Cipikém, azt mondtad, szigorúan olvassam, mondjam meg, mit javíts rajta. Semmit sem találtam. Nem mondom, hogy minden mondatod tökéletes. Nagyon méltányolom azt a törekvéseidet, hogy nem akarsz „szépen” kosztolányis vagy pláne újabb, bonyolultabb és költőibb módon mutatós magyar prózát írni. Sokszor éppen a hanyagságaid a legremekebbek benne. Néha azonban valóban csak hanyagságok, különösen ott, ahol nem a köznapi slamposság felé, hanem a papírizúbban szokványos fordulatok felé vagy hanyag. Ezeket sem írtam azonban ki, részint, mert nagyon fáradt voltam hozzá, részint, mert ezeket Te is meg fogod látni javítás vagy korrektúra közben, részint, mert végső soron talán ezek is hozzátartoznak a regényhez. – Egy hiányérzetemet azonban muszáj megemlítenem, bár talán a második felében ezt is kielégítet. Tudniillik az olvasóban egyre követelőbbé válik a kérdés a regény olvasása közben: miért kell ezeknek a gyerekeknek itt lenni? Miért adják őket a szüleik katonaiskolába? Mi az alapja ennek az egésznek? Képzeld el, hogy egy munkatábori regényt olvasnál, amelyben még utalás sincs arra, hogy a munkatáborok miért jöttek létre, miért vannak itt ezek az emberek stb. Pedig ezek közismertebb történeti tények, mint a Ludovika és a katonaiskolák társadalmi és egyéb háttere. Én hallottam erről egyet-mást Tőled meg Örleytől, mégis a regényen belül nekem is megvan ez a tudásigényem. Hát még annak a fiatalabb generációnak, amelyik erről semmit sem tud! Kérlek, gondolkodj ezen!

De a lényeg az, hogy gyönyörű!

Boldog Karácsonyt és Újévet Nektek is meg az egész kompániának!

Téged a legforróbb szeretettel ölel

Pista

Budapest, 1957. december 22.

Piri még nálam is jobban hatása alatt van a regényednek – külön levélre készül.

Az említett *O'Neill-darab* valószínűleg az *UTAZÁS AZ ÉJSZAKÁBA*.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

1969. július 14.

Édes Pistám:

Hiszen mondtam neked szerdán, hogy emlékszem a Naplódra, részleteiben, talán egészében is ismerem. Azért kérdeztem tőled, hogy itt kezdődik-e, decemberben, mert még előbbi mozzanatokra emlékeztem, talán tévesen – például arról a napról, amikor kimentél a városba, prózában is írtál, nemcsak versben, úgy rémlik. Azt is mondtam szerdán, hogy húsz évvel ezelőtt is bántott valami a hangodban, de sosem hoztam szóba, mert nehezemre esett volna ez. Szerdán is nehezemre esett beszélni személyes érzékenységeről. Mégis megpróbáltam kihüvelyezni ezeket az – ahogy mondják: – imponderábilákat a hangsúlyaidból, szöveged kontextusából. Sosem szoktam az ilyenféle érzelmeimet, megbántottságomat kitergetni. Senkinek. Úgysem tud az ember változtatni vele azon a képen, ami az anyja, a felesége vagy a barátja szívében él róla. De hiúság és nagyralátás is bőven visszatartott mindig, hogy nevetéssé tegyem és kiszolgáltassam magam ilyesmivel. Így hát azt gondoltam, elég beteg és öreg vagyok már ahhoz, hogy alábbadjam. Megbántam.

Tulajdonképpen nem kértem tőled szerdán sem egyebet, mint azt az egyet, hogy amit idézetként a szájamba adsz: „Előbb Budapest, aztán a kislányok”, javítsd ki „Előbb Gitler, aztán barisnyák”-ra. Én sem Budapestet, sem kislányt nem mondtam. Legfeljebb Budát mondhattam, ha a Hitlert nem értették. Akkor, érthetően, víz, élelem, dohány, sőt gyertya nélkül, családkunktól elszakítva, éjjel-nappal azt kérdeztük minden orosz katonától, hogy meddig tart még az ostrom. Ez azonban a mi pár szóból álló tót és orosz csecsemőnyelvezetünkön így hangzott: Kagda bugyit kaput Buda? Vagyis, mikor kerítik már be a Várba szorult maradék németeket, mikor esik el Buda vára. „Buda” akkor sem jelentette még Budát sem, csak az ostrom végét, Budapest pedig azóta egészen mást jelent – ahogy a barisnya sem kislány. Ez nyilván elkerülte a figyelmedet újraolvasáskor, ahogy talán az enyémet is elkerülte volna, ha nem fogok gyanút, hogy a kiadód figyelmét nyilván nem kerülte el.

Az igazság megkívánja, hogy ezt helyesbítsd, akár kiadják most a Naplódat, akár nem – mert nem akarom, hogy a halálunk után így feküdjön a Széchényi Könyvtárban.

Ölel,
C.

Vas István *ostromnaplójának* teljes szövege a *Holmi* 1996. áprilisi számában jelent meg.